

УДК 322:272

ХРИСТІЯНСЬКА ДЕМОКРАТІЯ ЯК СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ДОКТРИНА

Юлія КОБЕЦЬ

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», кафедра політичних інститутів та процесів, вул. Шевченка 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна

e-mail: yu.myslyuk@gmail.com

Християнська демократія є однією з наймолодших політичних доктрин сучасності, це продукт ХХ століття. Але саме вона вплинула на становлення післявоєнного устрою Європи, світу, формування нових політичних партій та цілих партійних систем, політичної культури нового типу.

В статті розглянуто сутність поняття «християнська демократія», його змістовну наповненість у ХХ ст. Аналізуються ключові етапи вироблення сучасної політичної доктрини християнства та головні засади. Простежується інституційний розвиток християнсько-демократичних організацій. Особлива увага присвячена християнсько-демократичним партіям країн Західної Європи, які є найбільш потужними в світі. Дається характеристика розвитку християнсько-демократичних партій в Україні, виявляються тенденції їх подальшого розвитку.

Досліджено питання ідеологічної та соціальної вагомості християнської демократії в контексті формування західної політичної культури, значення політичної участі християнських партій у світі та Україні.

Ключові слова: християнська демократія, християнська політична доктрина, християнсько-демократичні партії, субсидіарність, соціальна доктрина церкви.

Christian Democracy is one of the youngest political doctrines of our time, a product of the twentieth century. But it influenced the formation of the post-war order of Europe, of the world, and the formation of new political parties and whole party systems, and a new type of political culture. The reaction of Christianity to manifestations of anti-clericalism and socialism in the nineteenth and twentieth centuries. became Christian democracy. Christian democracy is a fairly broad concept. In its content, it includes the direction of socio-political thought, political movement as well as a network of public organizations and associations.

The article discusses the essence of the concept "Christian democracy", its contentfulness in the twentieth century. The key stages of the development of modern political doctrine of Christianity and the main principles are analyzed. The article traces the institutional development of Christian-democratic organizations. Particular attention is devoted to the Christian Democratic parties of the countries of Western Europe, which are the most powerful in the world. Characteristics of the development of Christian Democratic parties in Ukraine are given, and tendencies of their further development are revealed.

The question of the ideological and social significance of Christian democracy in the context of the formation of Western political culture is explored. The basic tasks and directions of development of Christian Democratic Movement as Important Parameters of Christian Politics, and the Importance of Political Participation of Christian Parties in the World and in Ukraine are formed. The main principles of Christian democracy are outlined: solidarity, subsidiarity, personalism, responsibility, decentralization. These principles laid the specific understanding of the concept of "person-society-state". The concept of the doctrine of Christian democracy as the basis for the formation of a pluralistic society and a deligatory state is highlighted.

Keywords: *Christian democracy, Christian political doctrine, Christian-democratic parties, subsidiarity, social doctrine of the church.*

Християнство, як найпотужніша духовна сила на планеті, не є політичним явищем, проте йому не байдуже мирське, політичне начало. Християнство як духовний вибір нації і демократія як форма самоорганізації суспільства передбачають, підтримують одне одного. Прикметно, що для прибічників демократії це не завжди очевидно, проте критики демократії неминуче зачіпають і західне християнство, для них це однопорядкові явища.

Реакцію християнства на прояви антиклерикалізму і соціалізму в ХІХ–ХХ ст. стала християнська демократія. Християнська демократія є досить широким поняттям. За своїм змістом воно включає в себе напрямок суспільно-політичної думки, політичний рух а також мережу громадських організацій та об'єднань.

На сьогодні цей ідейно-інституційний напрямок носить світовий характер і є інспірований морально-етичними засадами християнства, включаючи католицьку суспільну науку, політичні засади протестантизму, а в певній мірі – і православ'я¹.

Метою дослідження є розглянути особливості становлення сучасної доктрини християнської демократії, її принципи, особливості реалізації на політичній практиці.

Класичні праці М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі були спрямовані на критику західного християнства, сучасні ж філософи постхристиянської доби, розібравшись з християнством, обирають предметом деконструкції ті демократичні форми, що сформувались на християнському Заході і в непрямий спосіб донині продовжують виконувати роль християнського суспільного вчення².

Мало хто всерйоз, без постмодерністської іронії осмислює той факт, що на синтезі християнства та демократії досі тримається світова цивілізація, а тому навіть теоретичні закиди проти їх діалогу та синтезу ставлять під загрозу єдність світу, точніше історично складені міжрелігійні та міжкультурні відносини. В українській науці доленосні для цивілізації взаємини християнства та демократії найбільш всебічно та ґрунтовно досліджувались групою Ю. Пахомова, С. Кримського, Ю. Павленка. Змістовне дослідження закономірностей розвитку громадянського суспільства, здійснене А. Карасем, дозволяє визначити і роль християнства в соціальному житті, участь церков у побудові громадянського суспільства. Загальні тези названих теоретиків цивілізаційного процесу і демократії мають знайти і релігієзнавчі експлікації, зважаючи на особливу роль

¹ Мозговий І.П. Християнська демократія у країнах світу. – Ч. 1 (Азія, Африка, Австралія та Океанія): Довідник. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – С.3.

² Черенков М. Християнські виміри демократії в історії західної цивілізації: історіософські роздуми релігієзнавця / М. Черенков [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України: - https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/36741/ (дата звернення 22. 10. 2018р.).

християнства та демократії для культурно-духовного та соціально-політичного дискурсів мислячої, проєвропейської спільноти України.

Партії християнської демократії вперше з'явилися в Бельгії та Німеччині. Наприкінці XIX ст. у вигляді вузьких католицьких груп за інтересами. Першим християнським політичним об'єднанням вважається німецька партія – Центр, заснована 1852 року (т.зв. католицька фракція в парламенті Пруссії). На рубежі XIX–XX ст. була започаткована ціла мережа католицьких профспілок, жіночих, молодіжних, харитативних об'єднань, які в своїх документах і в діяльності піднімали питання держави та громади з позицій католицизму. В ряді європейських країн (Італія, Франція, Бельгія, Іспанія, Нідерланди, Польща та ін.) виникли перші політичні християнсько-демократичні партії, які проголосили найширші свободи й права громадян.

Очевидний відгук нова течія має в країнах, де християнські цінності найбільше постраждали від нацизму і де видавалась очевидною загроза “комуністичного пришествя”. Після краху комуністичного режиму в країнах Центральної та Східної Європи 1989 року християнсько-демократичні партії з'являються на теренах колишнього СРСР (при цьому значну вагу мають прибалтійські держави, серед яких – Литва) та східноєвропейських країнах, особливо в Чеській Республіці, Угорщині (де, до речі, подібні структури вже функціонували в короткому відрізку часу між звільненням у 1945 р. і початком комуністичного правління), Румунії, Словаччині, Словенії.

Сьогодні до партій цього напрямку відносять десятки політичних партій більше, ніж у 100 країнах світу. Найбільш сильні серед них дислоковані в країнах Західної Європи, де саме вони сформували післявоєнний устрій. Християнсько-демократичні партії декларують свій світський характер, незалежність від Ватикану та костелу, прагматизм, відданість засадам демократії, ідеологічний плюралізм і солідаризм. Європейські партії є найбільш потужними і впливовими. Другим за значущістю регіоном, де ствердилася християнська демократія, є Латинська Америка. Християнські партії пізніше, порівняно з партіями інших ідеологічних спрямувань, об'єдналися у власну міжнародну організацію. Християнський Демократичний Інтернаціонал (ХДІ, CDI) утворено 1961 року під назвою Світовий Союз Християнських Демократів (World Union of Christian Democrats – WUCD) унаслідок об'єднання Європейського Християнсько-Демократичного Союзу (утворений 1965) та Організації Християнських Демократів Америки (утворена 1964). У 1982 році Світовий Союз Християнських Демократів прийняв нову назву – Християнський Демократичний Інтернаціонал (Christian Democratic International – CDI). Після розвалу – Берлінського муру християнські партії, що виникли з кін. 1980-рр. у країнах колишнього соцтабору, увійшли до Союзу Християнських Демократів Центральної Європи, який став третьою складовою частиною Християнського Демократичного Інтернаціоналу. До складу ХДІ входять

Молодіжна Організація Європейської Народної Партії (УЕЕРП), Міжнародна Асоціація Християнських Підприємців, Світова Конфедерація Праці³.

В Україні історія християнської демократії починається наприкінці XIX ст. Християнсько-суспільний рух — політичний рух, що ставить за програму своєї діяльності суспільно-господарські реформи в дусі християнської етики та папських соціальних енциклік репрезентується у галицькому політичному житті кінця XIX – початку XX ст. поміркованим крилом народовців, прихильників «Нової ери» під проводом О. Барвінського з газети «Руслан». Рух діяв спочатку під назвою Католицько Русько-Народного Союзу, заснованого у 1896 р., що у 1911 р. змінив назву на Християнсько-Суспільну Партію. Ця організація була представлена в австрійському парламенті і галицькому сеймі, згодом продовжувала діяльність під польською окупацією. На початку 1930-х рр. частина діячів влилася до УНДО, інші заснували Українську Католицьку Народну Партію з газетою «Нова Зоря» у Львові; цю партію підтримував єпископ Г. Хомишин. У Львівській архієпархії засновано Український Католицький Союз, який не брав участі в партійно-політичному житті, а був лише суспільно-релігійним рухом. Політичні діячі Союзу підтримували УНДО.

У незалежній Україні християнський напрям чітко окреслився з моменту утворення перших політичних партій. З числа проголошених в Україні партій цього напрямку реально функціонуючими на час виборів до парламенту 1998 року можна вважати лише: Християнсько-демократичну партію України (ХДПУ), Республіканську християнську партію (РХП), Українську християнсько-демократичну партію (УХДП) та Християнсько-народний союз (ХНС).

Визначальною детермінантою у формуванні сучасної моделі політичної доктрини християнства та інституалізації політичних християнських організацій була енцикліка *Reverentiarum* папи Льва XIII (1878–1903), яка побачила світ у 1891 році. Започаткований нею процес приведення католицької доктрини у відповідності до реалій тогочасного світу був продовжений в XX ст., хоча й відбувався він з неоднаковою інтенсивністю, а подекуди навіть спрямовувався в протилежному напрямку. Значний вплив на розвиток християнської демократії справили енцикліки: *Poloniam populum* (1905) папи Пія X (1903–1914), *Maximum illud* Бенедикта XV (1914–1922), *Quadragesimo anno* (1931) і *Divini redemptores* (1937) Пія XI (1922-1939), *Anni sacri* (1950) Пія XII (1939-1958), *Mater et magistra* (1961) і *Pacem in terris* (1963) Іоанна XXIII (1958–1963), *Populorum progressio* (1967) і *Oktogesima adveniēne* (1971) Павла VI (1963- 1978), *Centesimus annus* (1991) Іоанна Павла II (1978–2005), рішення Другого Ватиканського собору (1963–1965)⁴.

³ Мозговий І.П. Християнська демократія у країнах світу. – Ч. 1 (Азія, Африка, Австралія та Океанія): Довідник. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – С.6-7.

⁴ Мозговий І. П. Християнська демократія у країнах світу. – Ч. 1 (Азія, Африка, Австралія та Океанія): Довідник. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – С.7.

Християнська політична доктрина передбачає такі головні засади:

- свобода окремої, створеної Богом особистості, яка у співпраці з іншими людьми здатна домогтись духовного та матеріального розвитку;
- солідарність окремих особистостей, які спільними зусиллями здатні досягнути суспільного блага; відповідно і суспільство розглядається як органічна цілісність, що має власну внутрішню ієрархію (родину, локальну спільноту, народ, державу, міжнародну спільноту, за умов, що людська спільнота поєднана між собою зв'язками суспільного солідаризму);
- моральність, яка передбачає абсолютне значення засад моралі і особливо необхідність оцінки політичних дій з позицій християнської моралі;
- г) родина як найважливіший елемент суспільства, тому й саме суспільство розглядається як родина родин;
- приватна власність, зокрема власність родини, як гарантія свободи й незалежності особи;
- справедливість, яка передбачає децентралізацію влади при умові одночасного заперечення ідей етатизму; держава при цьому повинна сприяти створенню для кожної особистості умов для її гармонійного розвитку, надавати можливість співпраці з іншими особистостями, групами й суспільством взагалі.

Окрім перелічених засад, у політичній доктрині християнства неодноразово акцентується увага на важливості політичного плюралізму та субсидіарності (делегуванні частини владних повноважень з боку центральних органів на рівень локальних владних інститутів). Домінуючою тезою щодо визначення оптимального шляху з метою побудови політичної, економічної й соціально-демократичної держави є парламентаризм у поєднанні з субсидіаризмом. Одночасно християнська політична доктрина перебуває в опозиції щодо ліберального індивідуалізму й соціалістичного колективізму. Загальним лейтмотивом є визнання тези, що людина, завдячуючи власній вільній волі, є творцем історії. В історичному розвитку духовний елемент має абсолютні переваги над матеріальними детермінантами.

Показово, що піднесення ідея субсидіарності, починаючи з другої половини минулого століття, переживає завдяки одній з моделей конкурентної демократії – християнській демократії. Власне християнську демократію важко кваліфікувати як чисту концепцію демократії чи самостійну теорію державного управління. Вона радше являє собою «політичне підґрунтя, набір соціально-політичних інструментів здійснення влади на демократичних засадах»⁵, яке стало основою для досить впливового у повоєнній Європі християнсько-демократичного руху.

Як уже зазначалося, що християнсько-демократичний рух зароджується як протест проти трьох панівних ідеологій ХХ століття –

⁵ Ладигіна Н.А. Демократія : реалії versus утопії: Монографія/ Н. А. Ладигіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С.53.

лібералізму, соціалізму і націоналізму. Його видатні представники переконували, що християнська традиція підтримує середню позицію, яка стоїть над лібералізмом своїм зацікавленням робочим класом і бідними, над соціалізмом – своїм акцентом на «допоміжній» ролі держави та сприянні проміжних груп, і над націоналізмом – своїм схваленням ширших міжнародних структур⁶. Через жорсткі антикомуністичні позиції під час «холодної війни» християнська демократія ідеологічно наблизилась до консерватизму. Наслідком цього є те, що сьогодні більшість християнсько-демократичних партій позиціонуються як консервативні та правоцентристські.

Професор політології в Принстонському університеті, зараз працівник інституту «Відкрите суспільство» при Центральноєвропейському університеті в Будапешті Ян-Вернер Мюллер стверджує, що у проміжку між двома світовими війнами християнська демократія не знайшла свого місця в політиці, стали відбуватися важливі зміни в способі мислення католиків. Зокрема, французький католицький мислитель Жак Марітен розробив обґрунтування того, чому християн повинні цікавити як демократія, так і права людини⁷, який вважається ідеологом християнської демократії. Наполягав на тому, що християни, беручи до уваги релігійні заповіді, передусім повинні діяти як громадяни. В такий спосіб центральне місце в його поглядах посідало прийняття плюралізму та терпимості, які перешкождали будь-якому односторонньому тлумаченню релігії у політичному житті⁸.

Зокрема, він вважав, що нормативна роль «суспільства» (феномен організації договірного типу) полягає в тому, щоб сприяти природному розвитку «співтовариства» (соціальний феномен природного типу), причому з мінімальним вторгненням і керуванням, сприяючи максимальному прояву плюралізму, особистісної волі й ініціативи⁹. Саме на цих засадах побудована християнська демократія як політична доктрина. У дусі субсидіарності вона виходить з природних і невід'ємних прав особистості, передбачаючи основним завданням державної політики приведення у відповідність особистий інтерес і загальне благо. Християнські демократи услід за Й.Альтузюсом і Ж. Марітенем розглядають суспільство як органічну цілісність із власною внутрішньою ієрархією (родина, локальна спільнота, народ, держава, міжнародна спільнота, за умов, що людська спільнота поєднана між собою зв'язками суспільного солідаризму), а державу – як засіб свободи і відповідальності громадян для вирішення загальних проблем і

⁶ Панченко Т.В. Субсидіарність і демократія: витоки, суперечності та перспективи взаємодії / Т.В.Панченко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія „Питання політології”. 2010. – №885. – С.66.

⁷ Мюллер Ж.-В. Від християнської демократії до мусульманської? / Ж. В.Мюллер [Електронний ресурс] // Газета День. – №186, (2008). – 16 жовтня, 2008. –Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/vid-hristiyanskoji-demokratiyi-do-musulmanskoji> (дата звернення 22. 10. 2018р.)

⁸ Пасічний Р. Християнська демократія в Європі та Україні / Р. Пасічний // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку . – Випуск 21. – 2009. – С. 53.

⁹ Марітен Ж. Человек и государство / Жак Марітен – М.: Идея-Пресс, 2000. – 257с.

забезпечення правового й мирного співжиття. Виокремивши принцип субсидіарності із соціального католицького вчення, християнська демократія зробила його провідним у регуляції відносин між особистістю і суспільством, між різними спільностями, включаючи державу.

У межах політичної платформи християнських демократів громадяни добровільно віддають ті свої права державі, які вступають у суперечність одне з одним у взаємовідносинах людей і спільностей. Будь-які претензії на інші права роблять державу тоталітарною. Проте й всілякі претензії спільності утримати за собою права, які вступають у протиріччя, означають анархічний хаос¹⁰. Якщо у католицькому вченні принцип субсидіарності поширюється лише на відносини людини, суспільства та держави, то християнські демократи його застосовують у найширшому контексті, сповідуючи ідею, що «державна влада мусить бути децентралізованою якомога більшою мірою, але в той самий час може сягнути найвищої концентрації, навіть наднаціонального рівня, якщо того потребує складна політична чи економічна ситуація»¹¹. Саме християнські демократи стали політичними провідниками ідеї Сполучених Штатів Європи, а європейські християнські партії відіграли надзвичайно важливу роль в ініціюванні інтеграційних процесів на європейському континенті після Другої світової війни.

Проте для широкого загалу християнська демократія ототожнюється передусім із захистом цінностей християнської моралі, вимогами подолання негативних тенденцій, які виникли в суспільному розвитку на постіндустріальному етапі. Сповідуючи свободу в духовній сфері, християнська демократія виходить з того, що держава, особливо за умов незрілого громадянського суспільства, має та повинна впливати на культуру й освіту, підтримуючи ті інститути громадянського суспільства, які благотворно впливають на суспільну мораль.

У соціально-економічній сфері вона сповідує принципи соціальної ринкової економіки, котра поєднує економічну свободу і соціальну відповідальність, тобто розвиток приватної власності й ініціативи за активної регулятивної ролі держави.

Саме соціальна спрямованість науки церкви значно вплинула на програми європейських політичних партій і відповідно на економічну політику урядів європейських католицьких держав. Християнська доктрина соціальної справедливості конституювалася в кінці ХХ в якості руху «християнської демократії». Християнська демократія віддає пріоритет ринковій економіці перед усіма іншими формами людського існування та господарювання за умови гуманізації процесу експлуатації людини людиною, пріоритету духовного над матеріальним, збереження оточуючого

¹⁰ Ладигіна Н.А. Демократія : реалії versus утопії: Монографія/ Н. А. Ладигіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – С.53-54.

¹¹ Пасічний Р. Християнська демократія в Європі та Україні / Р. Пасічний // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку . – Випуск 21. – 2009. – С. 52.

середовища над його визиском. Демократія та правова держава є основою процесу державотворення за умови розвитку християнської демократії в тій чи іншій країні. Така демократії впливає на моральні християнські цінності та чесноти як необхідні передумови Свободи.¹²

Сполучення християнства та демократії може і має бути різноманітним і різновимірним. Таким чином, християнські ідеї мають не тільки духовний чи соціальний вимір, але й мають вплив на політичну практику та формування відповідних доктрин та ідеологій. Християнські виміри демократії у вигляді соціальної структури та соціальної дії завжди присутні в суспільному житті європейських країн, адже більшість населення залишається християнським і визначає політику відповідним чином¹³. Водночас на тлі демографічної кризи конче актуальними стають виміри ідейні, концептуальні, програмні – чи зможе християнство постхристиянської доби знов взяти на себе відповідальність за секуляризовану демократію і оновити її.

Між тим християнська демократія може стати потужним ідейним рухом, якщо запропонує нове наповнення, актуальну перспективу для демократичних, або транзитних суспільств. Перспективи християнської демократії залежатимуть від перспектив демократичного християнства. Християнський вплив на демократичні процеси залежатиме від того, наскільки само християнство здатне бути демократичним, протистояти внутрішнім спокусам тоталітаризму та закритості, тенденціям стагнації. Концепт демократичного християнства актуалізує історичний досвід здорового індивідуалізму, вільного братства, спільноти, рівності всіх перед Богом, євангельської простоти, соціальної солідарності. У демократії немає внутрішнього ресурсу для оновлення, суспільство доби «пост» виснажене на власні, секуляристські концепти. Отже, нове життя для демократії пов'язане з трансформаціями християнства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях / Анатолій Карась. – К. : Видавничий центр ЛНУ ім.Івана Франка, 2003. – 520 с.
2. Ладигіна Н.А. Демократія : реалії versus утопії: Монографія/ Н. А. Ладигіна. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 400 с.
3. Маритен Ж. Человек и государство / Жак Маритен — М.: Идея-Пресс, 2000. – 257с.
4. Мозговий І. П. Християнська демократія у країнах світу ; Ч. 1 (Азія, Африка, Австралія та Океанія): Довідник / І.П.Мозговий. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – 140с.
5. Мюллер Ж.-В. Від християнської демократії до мусульманської? / Ж._В.Мюллер [Електронний ресурс] // Газета День. – №186, (2008). – 16 жовтня, 2008. – Режим доступу:

¹² Савчук О. Вплив соціальної доктрини церкви на формування державної економічної політики / О.Савчук, В.Осадчий // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. Луцький НТУ. – Випуск 11 (44). – Луцьк, 2014. –С.179.

¹³ Черенков М. Християнські виміри демократії в історії західної цивілізації: історіософські роздуми релігієзнавця / М. Черенков [Електронний ресурс] // Рілігійно-інформаційна служба України: - https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/36741/ (дата звернення 22. 10. 2018р.).

<https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/vid-hristiyanskoyi-demokratiyi-do-musulmanskoyi>
(дата звернення 22. 10. 2018р.).

6. Савчук О. Вплив соціальної доктрини церкви на формування державної економічної політики / О.Савчук, В.Осадчий // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». Збірник наукових праць. Луцький НТУ. – Випуск 11 (44). – Луцьк, 2014. –С. 168-179.

7. Панченко Т.В. Субсидіарність і демократія: витoki, суперечності та перспективи взаємодії / Т.В.Панченко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія „Питання політології”. 2010. – №885. – С.65-70.

8. Пасічний Р. Християнська демократія в Європі та Україні / Р. Пасічний // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку . – Випуск 21. – 2009. – С. 51– 55.

9. Пахомов Ю.М. Пути и перепутья современной цивилизации / Пахомов Ю.М., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. – К.: Междунар. деловой центр, 1998. – 432 с.

10. Черенков М. Християнські виміри демократії в історії західної цивілізації: історіософські роздуми релігієзнавця / М. Черенков [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України: - Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/36741/ (дата звернення 22. 10. 2018р.).

11. Український християнський рух [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Український_християнський_рух.

REFERENCES

1. Karas A. Filosofiiia hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriiakh i neklasychnykh interpretatsiiah / Anatolii Karas. – K. : Vydavnychiy tsentr LNU im.Ivana Franka, 2003. – 520 s.

2. Ladyhina N.A. Demokratsiia : realii versus utopii: Monohrafiia/ N. A. Ladyhina. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2008. – 400 s.

3. Maryten Zh. Chelovek y hosudarstvo / Zhak Maryten — M.: Ydeia-Press, 2000. – 257s.

4. Mozghovyi I. P. Khrystyianska demokratsiia u krainakh svitu ; Ch. 1 (Aziia, Afryka, Avstraliia ta Okeaniia): Dovidnyk / I.P.Mozghovyi. – Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka, 2008. – 140s.

5. Miuller Zh.-V. Vid khrystyianskoi demokratsii do musulmanskoi? / Zh._V.Miuller [Elektronnyi resurs] // Hazeta Den. – №186, (2008). – 16 zhovtnia, 2008. – Rezhym dostupu: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planeti/vid-hristiyanskoyi-demokratiyi-do-musulmanskoyi> (data zvernennia 22. 10. 2018r.).

6. Savchuk O. Vplyv sotsialnoi doktryny tserkvy na formuvannia derzhavnoi ekonomichnoi polityky / O.Savchuk, V.Osadchyi // Ekonomichni nauky. Seriiia «Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia». Zbirnyk naukovykh prats. Lutskyi NTU. – Vypusk 11 (44). – Lutsk, 2014. –S. 168-179.

7. Panchenko T.V. Subsydiarnist i demokratsiia: vytoky, superechnosti ta perspektyvy vzaiemodii / T.V.Panchenko // Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina, seriia „Pytannia politolohii”. 2010. – №885. – S.65-70.

8. Pasichnyi R. Khrystyianska demokratsiia v Yevropi ta Ukraini / R. Pasichnyi // Ukrainaska natsionalna ideia : realii ta perspektyvy rozvytku . – Vypusk 21. – 2009. – S. 51– 55.

9. Pakhomov Yu.M. Puty y pereputia sovremennoi tsyvylyzatsyy / Pakhomov Yu.M., Krymskyi S.B., Pavlenko Yu.V. – K.: Mezhdunar. delovoi tsentr, 1998. – 432 s.

10. Cherenkov M. Khrystyianski vymiry demokratsii v istorii zakhidnoi tsyvilizatsii: istoriosofski rozdumy relihiieznavsia / M. Cherenkov [Elektronnyi resurs] // Rilihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy: - Rezhym dostupu: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/36741/ (data zvernennia 22. 10. 2018r.).

11. Ukrainyskyi khrystyianskyi rukh [Elektronnyi resurs] // Rezhym dostupu: http://uk.wikipedia.org/wiki/Ukrainskyi_khrystyianskyi_rukh.

Дата надходження до редакції: 09.10. 2018